

CSEH GÉZA

ERŐSZAK ÉS

Propagandafotó az
1963. évi tiszaföldvári
tsz-zárszámadásról

ÖNKÉNYESKEDÉSEK

A KOLLEKTIVIZÁLÁS BEFEJEZÉSE SZOLNOK MEGYÉBEN

Az 1956-os forradalom után a politikai konszolidációt a lakosság, azon belül a parasztság életkörülményeinek javításával tudták véghezvinni. Ennek fontos eleme volt a beszolgáltatás eltörlése és a felvásárlási árak emelése. A kollektivizálás túlságos erőltetése viszont a politikai és gazdasági helyzet instabilitásának irányába hatott volna. A Szolnok Megyei Pártbizottság, a Szolnok Megyei Tanács és a Hazafias Népfront 1958 feb-

ruárjában tartott kétnapos együttes értekezletén Czinege Lajos megyei MSZMP első titkár is viszonylag hosszabb távlatra helyezte kilátásba a mezőgazdaság teljes átszervezését. Ám 1958–59 fordulóján nagyon felgyorsultak az események, és Szolnok megye egyéni kisbirtokosainak túlnyomó részét a tavaszi mezőgazdasági munkák megkezdéséig, mindössze két-három hónap leforgása alatt beléptették a termelőszövetkezetekbe.

Az ország más vidékeitől eltérően Szolnok megyében az 1950-es évek első felében már a kollektivizálás első hulláma is viszonylag sikeresnek bizonyult. A tisztántúli részen a gabonaföldek túlsúlya, a közös és szervezett művelést igénylő rizstermesztés elterjedése, továbbá a belvizes és szikes területek magas részaránya megkönnyítette a tsz-szervezést. Az extenzív gazdálkodásból a néhány holdas szegényparasztság alig tudott megélni, ezért közülük sokan beléptek a téeszkekbe. Nem véletlen, hogy 1951 tavaszán a nagykunsági Túrkeve lett Magyarország első szövetkezeti városa, de rövidesen Karcagot, Kisújszállást és Mezőtúrt is szövetkezeti várossá nyilváníthatták. A megye északnyugati részén, a kedvezőbb természeti adottságú Jászságban azonban a gazdák már inkább ellenálltak a téeszkesítésnek, és ezen a vidéken jóval kevesebb szövetkezet alakult.

A FORRADALOM UTÁN

1957-ben Szolnok megyében a termőterület felét még mindig egyéni gazdálkodók művelték meg. Az állatállomány túlnyomó részét egyéni gazdaságokban, szakcsoportokban és termelői társulásokban tartották. 1957 tavaszán a szarvasmarha-, ló- és sertésállomány több mint 80%-a ehhez a szektorhoz tartozott. 1958 januárjától szeptemberéig is csupán 17 új tsz jött létre Szolnok megyében, és 12 termelőszövetke-

zeti csoport alakult át III. típusú szövetkezetté. Az év első felében többnyire földnélküliek vagy csak nagyon csekély birtokkal rendelkező szegényparasztok léptek be, júliustól azonban a középparasztok közül is egyre többen írták alá a belépési nyilatkozatot.

Noha az új szövetkezeti tagok száma ebben az időszakban megközelítette a négyezer főt, és a földterület több mint 15 ezer kh-dal növekedett, az új téeszkek összterületének csupán negyede származott a tagok által bevitt földingatlanokból. A többi állami tartalék földekből juttatták a szövetkezeteknek. Ez a tény bizonyítja, hogy az életképes kisgazdaságok tulajdonosai még ekkor sem mutattak tömegesen hajlandóságot a belépésre.

A Kádár-korszak kezdetén a mezőgazdaság átszervezéséről többféle elképzelés alakult ki az országos pártvezetésben, ám azonnali végrehajtással egyik koncepció, még a legradikálisabb Dögei-féle irányzat sem számolt. Ugyanis valamennyien tisztában voltak azzal, hogy ezt csak óriási anyagi veszteségek árán, a megalakuló termelőszövetkezetek nagyfokú támogatásával lehet megvalósítani.

KOLLEKTIVIZÁLÁSI KAMPÁNY

Az MSZMP Központi Bizottságának 1958. december elején tartott ülésén határozatot hoztak a mezőgazdasági birtokviszonyok átszervezésének meggyorsításáról. Néhány dunántúli megye

mellett az alföldi Szolnok megyében kezdték meg először a feladat végrehajtását. Ebben a döntésben valószínűleg szerepe volt a közös művelés alatt álló területek viszonylag magas részarányának és az 1957 nyarán Budapestről, a Központi Bizottság Adminisztratív Osztályának éléről Szolnokra helyezett Czinege Lajos személyének is, akit alkalmasnak tartottak a „hadművelet” gyors levezénylésére.

A Központi Bizottság decemberi határozatát 1959. január 26-án tárgyalta a megyei pártaktíva. Ezután azonnal, január 27. és február 1. között járási és városi aktívaüléseket tartottak, majd Jászberény város kivételével az egész megyében megindult az átszervezés. Szinte a teljes tanácsi apparátust – megyei, járási, városi és községi szinten – mozgósították. A kampány sikeres lebonyolításáért elsősorban a vb-elnökök feleltek, ezért őket ideiglenesen felmentették az igazgatási feladatok ellátása alól. A tanácsi és pártbizottsági alkalmazottakon kívül az üzemekből, gépállomásokból, iskolákból és a kultúra más területéről is jelöltek ki agitátorokat, akik között sok volt a „jó példa” bizonyítására szolgáló régebbi tsz-tag.

Paradox módon azokat a személyeket is bevetették, akik 1956 októberében és novemberében szerepet játszottak a termelőszövetkezetek bomlásában. Túlságúkat ugyanis a forradalom utáni megtorlás időszakában már annyira megfélemlítették, hogy kisebb fenyegetés hatására elvállalták ezt

a háládatlan feladatot. Nekik mint tekintélyesebb gazdáknak és rendszeres meggyőződésükről közismert személyeknek jobban hittek az emberek, mint a pártmunkásoknak.

A helyi funkcionáriusok azt is kipuhatolták, hogy melyik egyéni gazdának tanul egyetemen, főiskolán a gyermeke. A fiatalokkal előzetesen elbeszélgettek, s ígéretessel vagy zsarolással rábírták őket, hogy utazzanak haza és győzzék meg szüleiket. Előfordult, hogy az egyetemista nagylány győzte meg apját, írja alá a belépési nyilatkozatot. A pedagógusokat pedig megbízták, hogy az iskolás gyermekekkel írsanak dolgozatot arról, miként próbálják agítani apjukat, anyjukat a tsz-be lépésre, és a legjobb fogalmazásokat benyújtó tanulók fényképét tegyék ki az iskolai falújságokra.

Az '50-es évek elején gyakorolt legbrutálisabb módszerek alkalmazását már többnyire kerülték. Czinege Lajos megyei MSZMP első titkár hivatalosan tiltotta a nyílt erőszakot. Helytelenítette a „kétlakiak”, a mezőgazdaságtól elszakadt családtagok munkahelyi zsarolását és a lakosság éjjeli zaklatását is. Ennek ellenére több helyen, elsősorban a tsz-szervezésnek leginkább ellenálló, kisgazdapárti hagyományokat ápoló és erős tulajdonosi szemlélettel rendelkező felső-jászsági gazdákkal szemben – néhol tömegesen is – fizikai erőszakra került sor. Az agitátorok jelentései szerint a jásztelki tanyavilágban volt, ahol még 1959-ben is kint függött a szoba falán Horthy Miklós kormányzó képe.

A legkirívóbb eseteket, amennyiben nyilvánosságra kerültek, a megyei pártbizottság kivizsgálta. Valójában azonban a bántalmazások tetteseit pártmegrováson és szóbeli figyelmeztetésen kívül semmilyen retorzió nem érte. Csupán a jásztelki községi párttitkárt váltották le funkciójából, mivel 1959 decemberében a tsz-szervezésnek még mindig ellenálló gazdákat „szemtelenység” miatt, vagy éppen azért, mert egyikük apját a háború végén elhurcolták a szovjet katonák, megpofozta.

A verbális erőszak, a durva és indultatos beszéd viszont általános volt, mivel az agitátorok nagy része, különösen a pártfunkcionáriusok, ellenségnek tekintették a birtokos parasztságot. Ugyanis a helyi pártmunkások többnyire ugyanazok a személyek voltak, akik a Rákosi-korszakban a legdurvább nyílt erőszakot gyakorolták. A másik oldalról, a parasztság részéről megnyil-

vánuló erőszakos tettek és fenyegetések esetében persze azonnal nyomozni kezdett a rendőrség, és a beszerzett ügynökök egész serege is akcióba lépett. Ellenagitációért tsz-ellenes izgatás címén büntetőeljárást indítottak, és a vádlottakat egy-két éves szabadságvesztéssel sújtották.

A hatósági terror ellenére több helyen titkos akciókra is sor került. Mezőhéken bevették a párttitkár lakásának ablakát, Tiszaföldváron diákok iskolai füzetből kitéptek lapokon röpcédulákat szerkesztettek. Az öcsödi tanácselnököt akasztással, családját kiirtással fenyegették meg egy ajtón bedobott cédulán. Gyorsan terjedtek a rémhírek is, például hogy a házakat lebontják, és barakkokban helyezik el a lakosságot. Mindenki csajkából eszik majd. Elkobozzák az összes állatot és a mezőgaz-

dasági szerszámokat. Sőt néhol még arról is suttogtak, hogy gázkamrába viszik a parasztokat.

Szolnokon a gazdák a „soha” szóval köszöntek egymásnak, ezzel is kifejezve a tsz-tagság elutasítását. A tehetetlenség érzése által is fokozott elkeseredettség általában mindenütt tapasztalható volt. Tiszabőn a tsz-be belépett parasztok egymás nyakába borulva sírtak, hogy odavan, amit eddig kuporgattak. Tiszaörsön a belépők nevét bemondták a községi hangos híradóba, és kívánságukra egyenként nótát játszottak nekik. Sokan azonban azt kérték, ami- ben benne volt, hogy a földet is kirüg-

Hruscsov és Dobi István a karcagi határban, 1958. április 7.

Amikor még nem erőltették túlságosan a kollektivizálás befejezését – Kádár János beszédet mond Kisújszálláson, a Nagykun Napokon, 1957. augusztus 20.

ták alólám. Persze a Fakó (másutt Holló) lovam lába nyomát kezdetű lemezt sohasem tették fel, mondván, hogy használhatatlan.

1959 januárjától Szolnok megyében a pártbizottsági jelentések szerint összesen 8000 személy vett részt az agitációs kampány lebonyolításában. A megyei párt- és tanácsi szervektől, továbbá az üzemekből 130 aktivistát a súlypontinak kijelölt községekbe rendeltek ki. Az agitátorokat brigádokba osztották, és ők a községeket, a városokat néhány napra – de ahol nagyobb volt az ellenállás, mint pl. Kengyelen, három hétre is – tömegesen, néhol több százan megszállták. A falvak többségében 8-10 nap alatt befejeződött az átszervezés. Ezzel egyidejűleg az érzelmi hatás fokozására és a hangulat javítására a

szolnoki Szigligeti Színház művészei, amatőr színjátszó csoportok, néptáncosok járták a vidéket, és előadásokat tartottak.

A *Szolnok Megyei Néplap* kiemelt hírekben naponta részletesen beszámolt a szervezőmunka eredményeiről, mint ha valóságos hadi eseményekről lett volna szó. A párt dokumentumokban népnevelőnek nevezett agitátorok párokba osztva látogatták végig a házakat. Az egyik páros után szinte azonnal megérkezett a következő, és a gazdáknak pillanatnyi időt sem hagyva reggeltől estig agitáltak. Még a határozottabb ellenállást tanúsítók is megtörtek általában a harmadik napon, és aláírták a nyilatkozatot. A már belépett személyek közül sokat beállítottak az agitátorok közé, és szavukat, befolyásukat kihasználva újabb gazdákat bírtak rá az aláírásra. Kocsmárosokat és bolti eladókat szívesen bíztak meg agitációval, mivel sok emberrel érintkeztek és így sokakat tudtak rávenni a belépésre.

Színes plakátokon ábrázolták a jövőben várható kedvezményeket, a provo-

katív és fenyegető plakátok terjesztését azonban megtiltották. Kezdetben rácsos ablak mögött ábrázolt nagy bajszú kulák képét is megjelentették – „Így jár, aki a tsz ellen agitál” szöveggel –, ám a plakátot rövidesen kivonták a forgalomból, éppen azért, mert a valóságot tükrözve fokozta a konfrontációt a parasztsággal. Az álszentséggel átitatott taktika kifinomultabb volt a Rákosi-korszak módszereinél. A jobb megélhetésre, ingyenes orvosi ellátásra, nyugdíjra, utak és járdák építésére tett ígéretések kétségtelenül nagyobb szerepet játszottak, mint a fenyegetések.

Am a lelki presszió nagyon erősen érvényesült. Ezekben a téli hónapokban sokan követtek el öngyilkosságot, mivel helyzetüket kilátástalannak érezték. Legtömörebben talán a Szolnoki Papírgyár pártirodájától beérkezett jelentésben maguk a tsz-szervezők fogalmazták meg az agitáció lényegét: „Az egész fejlesztési munkában megmutatkozott az idegek harca. [...] Minden községben türelmesen meg kellett várni

azt a 2-3 napot, amíg az agitáció folytán a parasztság megértette a Párt és a Kormány célkitűzését, meggyőződött annak helyességéről, utána megkezdődött a tömeges belépés.”

PANASZOS LEVELEK

A tetteges bántalmazásokat általában a helyi funkcionáriusok követték el. A népnevelő brigádok más tagjai: gyári munkások, értelmiségiek, tanácsi szer-vek tisztviselői, tsz-tagok stb. inkább ígéretésekkel és rábeszéléssel értek el eredményt. Azonban nem mindenütt boldogultak, és makacsabb ellenállás esetén a pártmunkások, munkásörök durva fenyegetésekkel, olykor veréssel igyekeztek kikényszeríteni a belépési nyilatkozat aláírását.

A panaszos levelek szerint Jászárokszálláson tömegesen vertek meg embereket. A Magyar Rádióknak címzett egyik levélben olvashatjuk, hogy N. László 25 éves fiatalembert, egy középparaszt gazda fiát az istállóban megpofozták, kinyitott bicskát villogtattak előtte, majd a kútról hozattak vele egy lavór vizet, és arra akarták kényszeríteni, hogy a februári hidegben beleálljon. Így kívánták rávenni, hogy írja alá a belépési nyilatkozatot. A *Népszabadság* szerkesztőségének és a rádióknak küldött névtelen levelek szerint a gazdákat addig verték, míg alá nem írták a belépést.

A tsz-szervezők kegyetlenséggel há- táros cinizmusát tükrözi K. Sándor 72 éves, ugyancsak jászárokszállási gazda esete is, akit földjének tagosításával és szegényházi elhelyezéssel „biztattak”. A *Népszabadság* szerkesztőségének címzett levélben arról panaszkodott, hogy az állandóan folyó propagandától már az örület szélén áll és „inkább a halál jöjjön, mert se éjjel, se nappal nincs egy félóra, hogy nem ülnek a nyakunkon”.

Szolnok megye tisztántúli részéről is érkeztek panaszos levelek, ám itt a verbális erőszak, a gazdák fenyegetése és szóbeli megalázása volt gyakoribb. A törökszentmiklósi K. József a helyi hűtőház üzemi párttitkára ellen tett panaszt, aki a Munkásörösnök is tagja volt. A tsz-agitátor a gazda feleségét, majd halott édesanyját elképesztően durva és trágár szavakkal gyalázta: „az udvarban a feleségemet és a fiamat a sertészetésből magához hívatta őket és a legdurvábbban kérdi, ki vagy te, erre elmondta, hogy K. Józsefné. Be ne merj jönni, mert

picsán rúglak, hogy szétrepedsz. A fiamnak ugyanezt a kívánatot mondta. Ek- kor berohant a szobába, nekem jött és mondta, hogy ismerse-e te piszkos sváb. Kiadta a parancsot a vele levő nőnek, hogy állítsa ki a nyilatkozatot, és közben a legdurvább fenyegetéseket mondta. A legfájdalmasabb az volt nekem, hogy beléd rúgok úgy, hogy kimúlsz a világból és akkor baszhatod azt a sváb kurva anyádat Németországba. Kérem, anyám Törökszentmiklóson van eltemetve. Meg- halt 1956. II. hóban 89. évében. Született Magyarországon.”

A politikai körülmények az 1950-es évek elejéhez képest mégis jelentősen változtak. A megvert és megalázott emberek egy része mert panaszt tenni, mert a rádióhoz, a *Népszabadsághoz*, a Központi Bizottsághoz, sőt magához Kádár Jánoshoz fordulni. Tették ezt azért is, mert a médiából és a sajtóból áradt a valóságot vastagon elfedő hír- anyag: az önkéntesség és az erőszak- mentesség elvének állandó ismételve- tése, vidám és optimista interjúala- nyok megszólaltatása a magyar pa- rasztság reményteljes vágyakozásáról a boldog jövő iránt, amelyet csak a kollektív gazdálkodás teremthet meg. A ri- porterek a kényszerről és különösen a botrányos esetekről nem tudósítottak. Így aztán a vidéki lakosság a tsz-agitá- torok fellépése és a propagandában hangoztatott szövegek között óriási ellentmondást érezhetett.

FELMEGYEK A MINISZTERHEZ

A megyei pártbizottság a névtelen le- velek esetében a panaszokat alaptalan- nak és nem bizonyíthatónak ítélte, a le- vélírók személyét pedig igyekeztek ki- deríteni. A névvel aláírt leveleket már nem intézhették el ilyen egyszerűen, és az ügyeket ki kellett vizsgálni. Per- sze ekkor is egyoldalú, általában a funk- cionáriusokat mentegető eredményről tájékoztatták a rádiót, a sajtót és a fe- lettes pártszerveket, miközben nem győzték hangsúlyozni a bizonyítékok hiányát és a levélírók túlzásait. A ver- bális megalázást és a durva beszédet nem tekintették igazán atrocitásnak, többnyire csupán a fizikai bántalmazá- sok tetteseit figyelmeztették. Ám a pa- naszosok ellen ekkor már hivatalos úton nem indítottak eljárást, bár fenye- getettséggel folyamatosan érezhető volt. Erre utal a már említett K. József törökszentmiklósi gazda esete is, aki panaszának látszólagos kivizsgálása

után fontolgatta, hogy inkább földjét, házát otthagynya a Dunántúlra költözik és az iparban helyezkedik el.

Az emberi önérték egészen különös, a többi panaszos levélből merőben el- térő megnyilvánulását tükrözi a török- szentmiklósi B. Menyhért esete, akit nem bántalmaztak, talán szóban sem sértettek meg igazán, a belépési nyilat- kozaton azonban az egyik tsz-szervező aláhamisította a nevét. B. Menyhért nem zárkózott el teljesen a belépéstől, de arról maga szeretett volna dönteni. Mivel a helyi szervektől hiába kérte a hamis aláírás érvénytelenítését, végső elkeseredésében a Magyar Rádió és Te- levízió szerkesztőségéhez fordult. Kul- turált és logikusan megfogalmazott le- velében, tanúk aláírásával alátámasztva kért segítséget: „Most örömmel látom a termelőszövetkezetek fejlődését, és amikor magam is úgy határozok, ön- ként és fenntartás nélkül lépek be a tsz- be. Mindenképpen tiltakozom azonban az önkéntesség elvének ilyen megsértése ellen.” Ugyanezt hangoztatta, mint Ba- logh Bódog, az 1962-ben Bán Frigyes által rendezett, *Felmegyek a miniszter- hez* című filmvígjáték főhőse. A Páger Antal által alakított furfangos gazda is a kényszerítés ellen tiltakozott, és azt akarta, hogy később, ha jónak látja, maga dönthesse a belépésről.

Az óriási apparátussal, erőszakkal és törvénytelen eszközökkel is lefolyta- tott tévesztési kampány gyorsan el- érte célját. 1959 áprilisára Szolnok megye termőterületének 94%-a már a szocialista szektorhoz tartozott. Ezzel Győr-Sopron megye után másodikként itt fejeződött be a mezőgazdaság át- szervezése. Csupán Jászberény környé- kén és a Tiszazugban maradtak egyéni gazdák nagyobb számban. A kedvezőt- len talajadottságú, homokos területe- ken a pártvezetés nem erőltette túlsá- gosan a szőlő- és gyümölcsstermesztő kisbirtokok kollektivizálását. Ám a me- gyében az újonnan szervezett 142 ter- melőszövetkezet közül 112 csak ősztől kezdhetette meg működését, mivel a be- lépett gazdák ragaszkodtak ahhoz, hogy még maguk takarítsák be az előző év vetésének termését.

Bár a parasztság ellenállását rekord- nak számítóan rövid idő alatt megtör- ték, az anyagi javak bevitelét sokan sza- botálták. Az igásállatokat leadták ugyan, de a lószerszámokat és a szekereket visszatartották vagy a járlatlevelek át- adását tagadták meg. A teheneket ku- pecek közreműködésével rosszul tejlő jószágokra cserélték el és ezeket adták

le a téesznek. Jászfényszaru a gazdák eltörték a borjak lábát, hogy kényszer-vágási igazolást szerezzenek az állatorvostól. Jászárokszálláson a teheneket és a kancákat nem fedeztették, mondván majd elvégezteti a tsz.

Szolnok megyében a kollektivizálás befejezésének látványosan gyors sikere elsősorban a helyi párt- és tanácsi vezetés rendkívül erős agitációs és propagandatevékenységével, a folyamatosan kifejtett pszichológiai nyomással magyarázható. Bizonyára szerepet játszott az 1956-os forradalom megtorlásának, a karhatalmista osztagok különösen kegyetlen brutalitásának emléke is. A hivatalosan hangoztatott önkéntesség és

fokozatosság elve a gyakorlatban más-hogyan érvényesült. A fenyegetettség és reménytelenség érzése a legmakacsabban ellenálló gazdákat is megtörte. 1956 veresége és a politikai rendszer konszolidálódása után a vidék agrárnépessége sem látott más jövőt maga előtt, mint az alkalmazkodást és az egyéni boldogulás keresését a rákényszerített szervezeti formák között.

Tiszagyendán szájról szájra járt a következő história. A Mihály, aki fogadott, hogy még egy hétig ellenáll a népnevelők „zaklatásának”, kifogyott az érvekből, mit volt mit nem tenni, kerül-

Új belépőt köszönt a kunhegyesi Táncsics Termelőszövetkezet elnöke 1959-ben

nie kellett a népnevelőket. Egy reggel is sietve távozott otthonról. Rá akart gyűjtani, de a pipáját nem találta sehol. Visszaszaladt hát és beszól az ajtón: Hé, add mán ki a pipám, benn felejtettem! Az asszony szörnyülködve látta, hogy férjének a szájában van a pipa, s ekképp korholta az öreg: A szájában van Kendnek, a fene ette volna meg Kendet vele együtt... Az igaz – dörmögte az öreg –, csak azt nem tudom, hogy hol a fejem. ♦